

„Klassivaenlase poolt on organiseeritud rida mitmesuguseid nõukogude vastaseid väljendusi...“

Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei maakonnakomiteede informatsioonid keskkomiteele rahva meeleolust 1946–1949

Tiit Noormets

Pealkirjas nimetatud dokumente ehk ühte kindlat meie lähiajaloo arhiiviallikate liiki on Tuna tutvustanud ka varem.¹ Need nn. parteiinformatsoonid olid mitmekesise sisuga, nende põhimahu moodustasid küll parteilis-riiklike ürituste ettevalmistamine, läbiviimine ja tulemused, kuid valgustamist leidsid ka paljud muud küsimused ning viimaste hulgas ulatuslikumalt rahva poliitilised meeleolud. Need ei ole siiski mingil moel võrreldavad tänapäevaste sotsioloogiliste uuringute või marketingiküsitlustega. 5. juulil 1946 saadetud EK(b)P Saaremaa komitee informatsioonis nr. 32 kirjutas informaatork Plank: „... on informatsiooni andmine parteiorganisaatorite poolt eriti halb. Veel halvem on aga olukord kohtadelt antava informatsiooni väärtusega, olles üldsõnalisel, sisult väheväärtuslikud ja püütakse ühe leheküljega üldsõnaliselt käsitada ajavahemikul valla territooriumil toimunud kõiki sündmusi. Informatsioon saabub suure hiline misega, ei pöörata tähelepanu rahva meeleolule ega rahva poolt ülestõstetud küsimustele ja ettepanekutele, samuti nõukogude ja parteitööle.“²

Niisugusest karmist hinnangust hoolimata olid eri aegadel ja maakondades

koostatud informatsioonid muidugi erineva väärtusega. Sealsamas Saaremaal hakati näiteks samal aastal informatsioonidesse kirja panema kõiki küsimusi, mida esitati tollases propagandatöös kasutatud küsimuste ja vastuste õhtutel ning teistel rahvakoosolekutel (need küsimused on mentaalajaloo allikana märksa väärtuslikumad kui siin publitseeritud informatsioonid rahva meeleolu kohta, kuid oma mahakuselt peavad ootama eraldi käsitlemist Tuna veergudel. Suurem väärtus on aga informatsioonides arvukalt jäädvustatud värvikates seikades ja ütlustes, mis sellisena meie ajaloo pilti lihtsalt elavdavad.

Rahva meeleolude jälgimise, fikseerimise ja poliitilisele juhtkonnale edastamisega on ikka ja igal pool tegelenud ka riikide julgeolekuteenistused (mida demokraatlikum riik, seda vähem ja vastupidi – mida totalitaarsem riik, seda rohkem). Kurikuulsa mainega NSV Liidu Riikliku Julgeoleku Komitee, üldtuntud oma venekeelse nimetuse lühendiga KGB, ja selle mitmenimelised eelkäijad sellega vähemalt siin vaadeldaval perioodil pidevalt ja üldiselt siiski ei tegele- nud, piirdudes enamasti rahva reaktsiooni registreerimisega erakordsete sündmuste

¹ T. Noormets. „Kotipoisid“ sõjajärgses Eestis. – Tuna 2015, nr. 4, lk. 74–80.

² ERAF, f. 13, n. 5, s. 17, l. 1–2.

puhul (nagu näiteks riigijuhi surm³). Meie ajalooallikatest on aga ka teistsugune näide – Saksa okupatsiooni ajal Eesti Julgeoleku-

politsei teostas, tänapäevasele öeldes, mee- leolu seiret pidevalt ja üldiselt ning salvestas seda objektiivselt.⁴

1. Informatsioon nr. 51 Saare maakonnast, 5.11.1946

I. Rahva meeleolust sm. I. V. Stalini vastuste puhul hr. Hugh Bailey 23. okt. esitatud küsimustele.

30. okt. keskletedes, kus oli avaldatud sm. I. V. Stalini vastused Ameerika United Pressi agentuuri presidendi küsimustele, jõudsid Saare maakonna keskusse Kuressaares kätte ainult 1. nov. ja maale vast 2.–3. nov., mistõttu ei ole sellega tutvunud veel kogu elanikkond.

Kuressaares võeti vastu sm. Stalini poolt antud vastused suure rahuldustundega ja üldiselt rahva meeleolule ei ole see avaldanud märgatavat elevust.

Küsimusi, millele rahva poolt nõutakse selgitust, on:

„Mikspärast Ameerika pakub N-Liidule laenu?“⁵

„Kas on õige, mida sm. Stalin ütles, et meil ei ole aatomi pommi. Kui seda meil ei oleks, siis sm. Stalin oleks kindlasti vastanud diplomaatlikumalt?“⁶

„Millega on seletatav, et neljanda viisaastaku plaanis on ettenähtud sõjaajal purustatud rajoonide täielik taastamine, praegu aga sm. Stalin ütleb, et laastatud rajoonide taastamiseks läheb kuus või seitse aastat, kui mitte rohkem?“

„Mida sm. Stalin mõtleb sellega, kui ta ütleb, et Saksamaal tuleb jalule seada mitte ainult majanduslik, vaid ka poliitiline ühtsus?“

Maa osas on sm. Stalini vastuste läbitöötamine käsil kõigis agitkolektiivides, mis töötab anda huvitavaid küsimusi, mille kohta puudub praegu ülevaade.

II. Bandiitliku ja rahvaenulise elemendi tegevusest.

Viimasel ajal on esinenud maakonnas bandiitide poolt terrori akte nõukogude aktiivi vastu. Nii 03. okt. 1946. a. lasti maha enda kodu lähedal Pihtla vallas Liiva-Putla külas õhtul põllult koju minnes rahvakaitse liige sm. Lembit Kuusk, kes elas koos emaga. Tapetu majast rööviti ära ühtlasi ka temale kuuluvad riided, dokumendid ja kõik raha. Olemasolevail andmeil on mõrvariks metsas varjaja ja praegu aktiivselt tegutsev bandiit Ilp enda grupiga (3 meheline grupp).

Sm. Kuuse matused toimusid 6. oktoobril 1946. a., millest võttis osa üle 60 inimese ja kohalik rahvakaitse rühma koosseis. Maakonna Komitee poolt oli kohal propagandist Kald.

Sama bandiitide grupi poolt 12. okt. õhtul Kaarma vallas Kaubi küla volinik sm. Ossia Vagal löödi tuppa tungides automaadi päraga hambad sisse ja viidi tema õel ära kõik riidevarustus, sundides meest ära lõhkuma enda elamu lage, et otsida relva.

³ Vt. nt.: I. Jürjo. Rahva reageeringud Stalini surmale KGB andmetel. – Tuna 1998, nr. 1, lk. 40–49.

⁴ Eesti Julgeolekupolitsei aruanded 1941–1944. Eesti üldine olukord ja rahva meeleolu Saksa okupatsiooni perioodil politseidokumentide peeglis, koostanud T. Noormets. Ad Fontes 11, Tallinn, 2002.

⁵ Järgmisel aastal algatatud Marshalli plaani (ametlikult Euroopa Taastamise Programmi, *European Recovery Program*), millest NSV Liit samuti keeldus, täispikk eesmärke seletav nimetus oli „An Act to promote world peace and the overall welfare, national interest and foreign policy of the United States through economic, financial, and other measures necessary to the maintenance of conditions abroad in which free human/nonhuman institutions may survive and consistent with the maintenance of the strength and stability of the United States“.

⁶ NSV Liidus katsetati tuumarelva alles 1949. aastal.

Samuti on ära viidud Kaarmal külanõukogust telefon ja hävitatud paberid, hoides kogu ümbruskonda enda terrori all.

Ühtlasi ilmneb nähte, kus rahvaenulise elemendi poolt antakse nõukogude vastaseid porrogi⁷ sisuga telefonogramme. Nii 22. sept. kella 14.00 paiku anti maakonna T/komiteele⁸ telefonogramm nr. 101, mis pidi edasiantama Ministrite Nõukogust ja mille sisu oli selles, et kästi kõik vallalised naiskodanikud, kes on 17–32 a. vanad, end perekonnaseisu ametis registreerida, kus olevat juba meeste kohta olemas eluloo kirjeldused ja fotod, kellega tuleb sigitusse astuda, et NL⁹ praeguse madala rahvastiku juures täita sigitamispalani ja saavutada 1948. aastaks kõigil naistel 1–2 last. Allkiri – Karukell.

Umbes sama sisuga telefonogrammi sai Kärla valla T/komitee 4. oktoobril, mis oli järgmine: Kõigile valla T/k esimeestele ja abimaksuinspektoritele.

Teatada kõigile külavolinikele ringkirjaliselt, et nad oma külas elunevatele naiskodanikele, kes on lastetusmaksu kohuslased ja lastetusmaks tasumata, tasuksid selle kiiremas korras ja mittetasumise võimalusel pöörata Kuressaare Tallinna tän. 12 asuvasse sugutuspunkti. Sisepääs vaba, sugutamine maksuta.

Sugutusosakonna juhataja: Sigimik.

Andis: Kukk (maak. T/k Üldosakonna instruktor).

Üheks peamiseks asupaigaks bandiitlikul elemendil on Pihntla vallas, Kaali k/n¹⁰ piirkonnas Liiva- ja Saue-Putla külade rajoonid, kus on ümbruses soodus mets ja külades leidub vastast elementi, kellede käest saavad bandiidid toitaineid.

Tegelikult kogu ümbruskonna rahvas on bandiitide terrori all ja peale pimenemise ei julge keegi väljas liikuda.¹¹ Rahvas on tõsiselt pahane Julgeoleku ja korra loovatele organitele, et midagi ei võeta ette olukorra parandamiseks ega korraldata järjekindlalt haaranguid bandiitliku elemendi vastu ja nende abistajate kõrvaldamiseks. Nii mõrvatu sm. Kuuse ema on nõus ise minema püss käes enda poja mõrvareid tabama, aga puudub organiseerimine ja juhtimine.

Bandiitlikul elemendil on võimalik tegutseda seetõttu, et MVD ja RjuM¹² maakondlikud organid töötavad väga nõrgalt ega jälita pidevalt bandiite.¹³

Nii 25. okt. oli Pihntla vallas viibival maakonna Partei Komitee volinikul sm. Vainolal kindlad andmed bandiitide olemasolust ja asupaigast Kaali rajoonis. Teade anti edasi läbi maakonna Komitee MVD ülemale sm. Rodionovile, kes lubas kohe mehed välja saata, et läbiviia operatsiooni, kuna kohapealsete Rahvakaitse liikmetega seal midagi ei saa ärateha.

Sm. Rodionov aga ei saanud sel päeval ega ka mitte hiljem enda operatiiv volinikke ega võtnud midagi ette bandiitide tabamiseks, milline olukord on edaspidi täiesti lubamatu.

[---]

ERAF, f. 13, n. 5, s. 17, l. 62–64

⁷ Porrogi – nii dokumendis (ilmselt mõeldud sõna „pornograafilise“).

⁸ T/komitee, t/k, TK – täitevkomitee.

⁹ NL – Nõukogude Liit.

¹⁰ K/n – külanõukogu.

¹¹ Näiteks ühes Elmar Ilpi metsavendade salga käskkirjas: „Käesoleva käskkirjaga keelatakse kõigil Saaremaa elanikel: 1. Valgustada inimesi taskulambiga päikese loojangust päikese tõusuni ...“ (Eesti metsavennad 1944–1957. Dokumentide kogumik, Ad Fontes 18, Rahvusarhiiv, 2014, lk. 262).

¹² MVD – Ministerstvo Vnutrennih Del (Siseministeerium), RjuM – Riikliku julgeoleku ministeerium.

¹³ Selliseid etteheiteid tegi EK(b)P sageli kogu metsavendluse perioodil ja kogu Eestis, sest julgeolekuasutused ei suutnud pidevalt täita antavaid ebareaalset ülesandeid „banditismi täieliku likvideerimise“ kohta mingiks kindlaks tähtjaks.

2. Informatsioon nr. 41 Saare maakonnast, 27.5.1947

Elanike poliitilistest meeleoludest ja tööraha poolt esitatavatest küsimustest.

Maakonna elanike poliitilist meeleolu võib hinnata üldiselt täiesti rahuldavaks ja seoses pideva selgitustööga on märgata järjekindlat poliitilise meeleolu tõusu.

Teatud ärevust on tekitanud viimasel ajal 1941. a. sundevakueeritute ja nüüd kodusse tagasitulnute järjekordne äraviimine,¹⁴ millise küsimuse kohta ei ole inimestele antud mingit selgitust ja seetõttu omaksed jooksevad mööda nõukogude, partei ja miilitsa organeid.

Samuti on viimasel ajal levinud paaniline kuulujutt, mis osaliselt on mõjutanud ka Kuressaare turgu – sellest, et Ukrainas on tänavuse kevadkülm külm ära võtnud ja samuti suures osas eestis on suveviljade orased hävinud ning seetõttu on karta tänavu nälga ja ei tohi enam praegu vilja müüa (Laimjalas ja Põide vallas eriti). Suurt nurinat talupoegkonnas tekitab, et tootja või eest nii piimaühistute kui ka kooperatiivide kokkuostjad ei maksa kohe raha, vaid isegi on 2–3 kuud maksmata, milline olukord on väga ebasoodus üldse piimasaaduste toodangule, eriti tootja või osas. Selleks oleks tarvilik kohalikule Riigipanga osakonnale anda vabaks suuremad summad kokkuostu alale.

Kuressaare elanikkonna meeleolule mõjub halvasti asiolu, et kui Kuressaare oli tuntud kui puhas väike ravi- ja suvituslinnake, siis praegune heakord on linnas halb, milleks on ka väga vähe teinud t/k. Linnas puudub täielikult kultuuriline elu (kohalik teater lõpetas hooaja 25. 5. 47), kuna peale ühe „kuurkinoteatri“ ei ole linnas midagi, ometigi oleks võimalik teatri ruume kasutada teise kinona (1940. a. oli). Puudub täielikult vabaõhu kontsertide andmine ja nii kahju, kui sellest on, ei näe Kuressaare kunagi külaliskontserte ei Filharmoonialt ega mujalt, kuigi Saaremaale on isegi

Maksuvilja andmisest riigile tehti propagandaüritus – punavoor Lihula vallas 1949. EFA 0-2209

¹⁴ 1941. aastal küüditatud alaealised vabastati 1946, kuid juba järgmisel aastal peeti nad kinni ja saadeti tagasi asumisele.

lennutransport. Kui linn on hoburaua kujuliselt ümbritsetud parimast tervisemudast ja maakonnas on sadu Isamaasõja invaliide, kes vajaksid mudavannide ravi, ei ole ENSV Tervishoiu Ministeerium midagi teinud selleks, et sellekohast EK(b)P KK¹⁵ otsust täita.

Senisest enam tähelepanu tuleks pöörata nõukogude organite poliitilisele ja klassivõitluse joonele nende töös. Nii näiteks maakondlikud rahandusorganid ei tee mingit vahet maksustamisel rahvast teenendavatel või spekulatsiooni-kasusaamise sihiga töötavatele instrumentidele. Nii näiteks on võrdselt maksustatud eraettevõtja saekaatri omanik, kes saeb ehitajaile ehituspalke 100 rbl. thm.¹⁶ või on end kokku pannud kolm-neli uusmaasaajat – vanadest osadest endale ehituse püstitamiseks, milleks tuleb kõigiti kaasa aidata. Olemasolevate eeskirjade alusel maksustab rahandus aga võrdselt neid saekaatreid. Selles osas tõstavad uusmaasaajad ja sõjas kannatanud täiesti õieti küsimuse üles – „miks riik meile siis puud andis odava hinnaga, kui nüüd tuleb jällegi tasuda mitmekordselt?“ Saagimistöö on üldse väga suureks takistuseks praegu individuaal-elamute ehitajail, kuna paljudel seisavad ehituspalgid juba aastaid ja riknevad – saagimistööd aga pole võimalik teostada, kuna puuduvad saekaatri saed. Talupojad on huvitatud peamiselt majanduslikest küsimustest, nagu käiade, vikatite, raua, soola jne. esmajärgulistest kaupadest.

Rääkides rahva poliitilise meeoleolu tõusust, peab aga mainima, et leidub terve rida inimesi, nii talupoegade kui ka tööliste ja teenistujate hulgas, kes elavad n. ö. „käesoleva hetke“ elu, vaadates nõukogude korrale kui ajutisele nähte, olles äraootaval seisukohal. Nii näiteks on talupoegi, kes ei võta midagi ette enda külvikute ümberkorraldamiseks, ehitustegevus on soikus, taastamistööd, milliseid tehakse, edenevad väga loiult. Sellest on ka tingitud, et kolhoosi küsimusele seistakse risti vastu ja öeldakse avalikult – „mis kolhoosnikest siis saab, kui mõni muutus peaks tulema“. Eriti on säärase meeoleolu mõju all Valjala, Pihtla, Kaarma, Pärsama ja Mustjala vallad.

Säärane olukord on tingitud sellest, et väga madalal tasemel on maakonnas veel poliitkasvatustlik selgitustöö rahva hulgas, kuna valdades nõukogude, partei ja komsomoli kaader on veel ise väga madalal poliitilisel tasemel, rääkimata agitaatoreist. Valdades ei viida küllaldaselt läbi klassivõitlust ega astuta otsustavalt välja nõukogude korra vastaste kuulujuttude ja provokatsiooni vastu, kuna isegi osa parteilasi (Valjalas, Pihtlas, Mustjalas) on täiesti ümbruskonna meelsuse mõju alla langenud koos algorganisatsiooni sekretäridega. Samuti töötavad nõukogude poliitikale vastu osalt kooliõpetajad – nagu Näab ja Int Kuressaare vallast ja palju teisi, kes toovad alati võrdluseks kodanlikku korda nõukogude korrale, ülistades esimest.

Säärasele meeoleolule aitab väga palju kaasa asjaolu, et praegu ajalehed kirjutavad pikki ja täpseid artikleid välispoliitilisest ja rahvusvahelisest olukorrast, konverentside käigust jne., kus on ära toodud üksikasjaliselt nende käik ja tulemused, mis sääraselt häälestatud talupoegi väga huvitab ja seepärast põhjalikult (aga ühekülgsest) läbi uuritakse. Kuid rohkem ei ole seda ka kusagil selgitatud ega loenguid rahvusvahelise olukorra selgitamiseks läbi viidud, mistõttu istuvadki õhtuti koos talutaadid, popsutavad piipu ja arutavad „uue sõja“ küsimust.

Häbiks neile organeile, kes selle töö eest palka saavad, ja kogu maakonna partei organisatsioonile on, et tänapäevani liigub ringi bandiit Ilp enda viie kaaslasega, terroriseerides elanikkonda ja tappes nõukogude aktiviste ja röövides endale toitaineid riiklikest majandest, nagu 12. mail ENSV Teaduste Akadeemia Karja katsepunktist varastati öösel kaks elussiga, mis tapeti metsas. 19. mai õhtul sama bandiitide grupp kella 22.00 paigu kontrollis Mustjala valla Järise külavahelisel teel (neljakesi – üks saksa ohvitseri mundris kahe kuubiga¹⁷) dokumente ja „nat-

¹⁵ EK(b)P KK – Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee.

¹⁶ Rbl. thm. – rubla tihumeeter.

¹⁷ Kaks kuupi vormikuu lökmel oli *Waffen-SS Oberscharführer* 'i (veltveebli) auastme tunnus.

sionaliseerisid“ raha. 20. mail Kaarma vallas sama bandiitide grupp Ilpiga eesotsas võttis õhtul kell 22.00 enda talu lähedalt metsast kinni aktiivse külanooresm. Aava, sundisid teda pekstes välja andma enda venna – valla varumisvoliniku relva, peale selle lasksid enda majas sm. Aava maha ja käsutasid tapetu õde endale piima-leiba tuua, sõid kõhud täis ja lahkusid. See on suurim irvitamine Nõukogude aktivistide üle! Aktivistid aga küsivad hirmunult – kes on järgmine ja käivad isegi kodust väljas igal õöl ise kohas magamas, samuti kogu Järise küla otsib endale ööks kaitset heinaküünidest.

RJM¹⁸ banditismi vastu võitlemise osakond aga tegeleb plaanide koostamisega bandiitide püüdmiseks, mis jäävad rikutud paberiks, kuna selle asemel, et neid täidetaks, tegeletakse kohtadel joomisega ja huligaansusega (vt. büroo otsuseid selle küsimuse kohta 1946/47. a.). Vaatamata mitmekordsetele maakondlikul bürool vastuvõetud otsustele ja antud tähtpäevadele on maakonnas banditismi küsimus likvideerimata ja neid otsuseid pole täidetud.

Elanikkond aga Kaarma, Pärsuma, Pihtla ja Valjala valdades mäletab väga hästi neid inimesi, keda on tapetud bandiit Ilpi poolt ja enda lihtsameelsuses arvab, et kui oleks ja tegutseks see bandiitide grupp üksinda, küll see oleks ammu kinni võetud ja usub, et „nendel on ikka Roets (Rootsi) selja taga“. Selles osas olukord võiks ja tuleb kiirelt parandada, kui võimalik, selleks keskusest abi osutades, kuna praktika on näidanud, et kohapealsete jõududega ja selle korraldusega sellega toime ei tulda.

ERAF f. 13, n. 6, s. 21, l. 149–152

3. Informatsioon Varbola ja Rapla vallast Nõukogude vastase propaganda kohta, 20.10.1947

Sm. Kaldmets Varbola valla partei algorganisatsiooni sekretäriilt saadud suusõnaline informatsioon: Mõödunud nädalal 15.10.47. a. laulis Varbola vallas töötav Vasalemma MTJ¹⁹ traktorist Hermann, Edgar avalikult sm. Kaldmetsale järgmist laulu:

„Marx ja Engels maanteekraavis
põlvist saadik pori sees.
Stalin tõmbab lõõtsapilli,
Lenin tantsib nende ees.“

Rapla vald:

Sm. Nõulik Rapla valla parteikomitee sekretär räägib:

Kulakuks tunnistatud talunik Laiapea, Aleksander Väljataguse külast olles ülenormi vilja andmise pärast kutsutud sm. Nõuliku juurde: andis 1000 kg vilja ülenormi ja nõudis valla täitevkomiteelt „kulaku-tunnistust“, et saaks ka rongile väljaspool järjekorda pileti osta, nagu emakangelased²⁰ jne.

Sama Laiapea Aleksander läks Rapla kommertsööklasse õlut jooma ja ei võtnud leti ees plekkkruusiga õlut vastu õeldes: „Plekkkruus on töörahva kruus, minule andke kulaku kruusiga!“ ja nõudis omale klaaskruusi. Sellest päevast peale on Rapla sööklas tuntud kahte sorti kruusid, „kulakukruusid“ /klaasist/ ja „töörahva kruusid“ /plekist/.

Ülalmainitud faktidest informeeritud RJM Harjuma osakonda.

ERAF f. 11, n. 8, s. 102, l. 12

¹⁸ RJM – Riikliku julgeoleku ministeerium.

¹⁹ MTJ – masina-traktorijaam.

²⁰ Paljulapselisi emasid autasustati Kangelasema ordeniga (*Matj-geroinja*).

4. EK(b)P Harjumaa komitee informatsioon RJM Harjumaa osakonnale, [november] 1947

6. novembri õhtul s. a. oli Harku valla Hüüru küla talupoeg Meriküll Aimar Hüüru jõe silla juures. Temaga kaasas olid 3 tundmatut meest 8 toonilise veoautoga.²¹ Mär gates endi lähedalt mööda mine mas Harku valla TK esimeest sm. Grusdjev'i koos viimase abikaasaga (kes tulid Hüüru rahvamajast aktuselt) karjus Meriküll vihase häälega oma kaaslastele: „Kommunistid raisad tarvis lähemal ajal kõik ära tappa. Las panevad mind vanglasse istuma, aga mina neile ei jäta!” Seda kordas ta mitmeid kordi, mille järele oli veel igasuguseid halbu väljendusi, kuid sm. Grusdjev, olles ilma relvata, hoidus eemale ja ei saanud seepärast kõikidest sõnadest aru.

Andmete kohaselt ei ole sellised väljendused Meriküllilt poolt esmakordsed.

Meriküll on keskmik talupoeg Harku vallas, Hüüru külas. Meriküll'i vend töötas Saksa okupatsiooni ajal Harku vanglas vangivalvurina ja arreteeriti nõukogude võimu poolt 1945. a.

ERAF f. 11, n. 8, s. 102, l. 14

5. Informatsioon elanikkonna poliitilisest meeolust Harjumaal, 20.5.1948

III riikliku taastamislaenu väljalaskmine võeti üldiselt Harjumaa töötajate poolt vastu täie tead likkuse ja arusaamisega.

Üksikuist talupidajaist olid riigilaenu tellimisel eesrindlikumad:

Anija vallast keskmik talupidaja Paris Jaan, kes tellis laenu puhtas rahas 300 rubla eest, öeldes seejuures: „Meie nõukogude maa ülesehitamiseks on tarvis raha ja seda meie ei saa mujalt kui oma rahvalt.“

Anija küla vana talupidaja Klaasman Johannes tellis laenu puhtas rahas 200 rubla eest öeldes: „Olen vana ja võib-olla ma ei näe seda kõike mis noored tahavad teha, see raha 200 rubla on küll väike kuid ka see võimaldab midagi ära teha, sest rubladest tulevad kümned tuhanded.“

Parise vallast talupidaja sm. Veetamm, olles vabastatud riiklikest normidest vanaduse tõttu tellis riigilaenu sularahas 1250 rubla eest, öeldes: „Minule on Nõukogude võim abi andnud. Olen saanud tõelise vabaduse ja mind ei kiusata nii taga nagu Saksa okupatsiooni ajal normidega. Laenan tänutäheks nõukogude riigi ülesehitamiseks oma säästudest 1250 rubla.“

Keila vallast kehvtalupoeg Veetamm Gustav Valingu külast tellis riigilaenu 700 rubla eest ja Kiisel Marie 600 rubla eest puhtas rahas.

Kuid peab siiski märkima, et leidus ka niisuguseid kodanikke, kes suhtusid vaenulikult laenu tellimisse, näiteks:

Rae vallas Lagedi külas elav vähendatud [maaga] taluomanik Sootalu Johannes keeldus laenu tellimast ja ütles aktivistile: „Võite perse minna ühes oma Nõukogude valitsusega, ega mina jõua kõike ilma sante aidata.“

Raikküla vallas asuvas ETKVL abimajandis keeldus tööline Hamburg Ida laenu tellimast, öel des et laenu tellimine on vabatahtlik ja pole üldse vajalik.

Tõdva vallast Altjõe küla talupidaja Alt Juhan, Jüri kirikunõukogu liige pakkus laenuvolinikule 50 rubla ja ajas kohaliku rahvasaadiku lihtsalt uksest välja ja hässitas koerad kallale.

Anija vallast kulak Sillam Johan tellis riigilaenu 50 rubla eest öeldes: „Mulle pole seda ülesehi tustööd vaja, mulle pole elus keegi midagi muidu annud.“

Järvakandi vallast kulak Liitma ütles laenuvolinikule: „Kaua Teie kuradid kerjate, ma ju maksan nii kui nii kõrgeid makse, kas sellest veel ei aita, annan 100 rubla, olge sellega rahul, rohkem ei saa.“

²¹ 8 tooniline – nii on dokumendis (arvatavasti 8-tonnine?).

Kulak Parek August ei tahtnud laenu tellida, öeldes et tal ei ole kopikatki raha, lõpuks tellis 500 rubla järelmaksu peale, sest võib olla jääb maksmata kuna ta ootab mai kuu jooksul sõda.

Kuusalu vallast kulak Aassalu Mats ütles: „Mina laenu üldse ei võta, minul on au nimi kulak ja aitab sellest.“

Kõue vallast Harmi mittetäieliku keskkooli õpetajad Kingsepp Aino, Kasak Pilvi, Paismaa Laine keeldusid kategooriliselt riigilaenu realiseerimisel kaasa aitamast. Kasak Pilvi ütles: „Ega meie ei ole Täitevkomitee jooksupoisid, kes mööda küla peavad jooksma raha kogumas.“

Kuivajõe vallast keskmik talupoeg Aedveer Johannes, Saksa aegne „Omakaitselane“ rääkis külas: „Mis te rumalad riigilaenust osa võtate, mina neid obligatsioone ei võta, need kustuvad nagunii ja kätte nendega ei saa midagi.“

Tõhusa agrotehnilise propaganda ja poliitmassilise selgitustöö tagajärjel asus Harjumaa töötav talurahvas varakult ja õigeaegselt kevadkülvitööde läbiviimisele. Maakond oli kevadkülvitöö plaanist 15. maiks täitnud 80%.

Hea aktiivi juhtimise ja suunamise ning selgitustöö tagajärjel täitsid Kuimetsa valla talupojad Vabariigis kevadkülvitöö plaani esimestena.

Parteiorganisatsioonide pideva kollektiviseerimise poliitika selgitamise tagajärjel on talupoegade hulgas kasvanud arusaamine kollektiivse majapidamise paremusest, mis nähtub valla Täitevkomiteedele tulnud kirjalikest avaldustest kolhoosi astumiseks.

Nii on antud kolhoosi astumiseks kirjalikke avaldusi:

Jõelähtme vallas 4 talupidajalt (ühest külast), Kuimetsa vallast 30 talupidajalt ja Kuivajõe vallas 4 talupidajalt, kes elavad aga igaüks ise külas.

Maakonna parteikomitee on talupoegade sooviavaldusi arvestanud ja lähemal päivil viiakse sooviavaldajatega läbi vestlused ja koosolekud, kus esinevad ettekannetega maakonna partei komitee sekretärid ja büroo liikmed.

Kulaklik-klassivaenuliku elemendi poolt levitatakse pidevalt igasuguseid jutte ja väljendusi kolhooside üle.

Järvakandi vallast.

18. aprillil viis sm. Eelmaa, parteialorganisatsiooni sekretär, Purku rahvamajas läbi talupoegade koosolekut kollektiviseerimise küsimuse selgitamiseks. Koosolekut segas Vaharu küla talupoeg Vahemets Johannes öeldes: „Ärge kuulake Eelmaa plära, las ta ehitab omale kolhoosi, mina küll kolhoosi ei lähe. Olen tubli mees, teenisin 1945–46. aastal 8 kuud tööpataljonis Punaarmee, jooksin sealt ära ja olin kuu aega metsas. Siis püüti mind jälle kinni. Ma tean mis see kolhoosi elu on ja seepärast ma ei taha, et keegi sinna läheks.“

Samuti rääkis ka Vahekõnnu küla talupoeg Markson Johannes külakoosolekul: „Mina küll kolhoosi nälgima ei lähe, las Eelmaa teeb omale kolhoosi, mina lähen sidetööliseks ja keegi ei saa mind sundida, et peaksin minema kolhoosi.“

Talupoeg Meelis August, Vahekõnnu külast, lubas kõik kommunistid üles puua, siis nad jätavad ükskord selle kolhoosi jutu.

Kuivajõe vallast.

Keskmik talupidaja Siimomäe rääkis: „Nüüd lõhutakse kõik vanad majad maha ja ehitatakse ühiselamud.“

Rae vallast.

Valla Täitevkomitee aseesimees Puurmeister Johan on lasknud end viia klassivaenlase sõiduvette. Ta räägib avalikult: „Mina poon end üles, aga kolhoosi ma küll ei lähe.“

Samuti kommunist Lõhmus A., selleasemel et näidata kommunisti eesrindlikku osa kollektiivi-

seerimisel, rääkis: „Mina kolhoosi ei astu, olen mõisa moonaka poeg ja kolhoosi eeskuju on Saksast pärit. Nagu vanasti olid mõisad, nii on nüüd ka kolhoosid ja mina ei taha olla enam moonakas. Venemaal käisin kolhoosis ja seal oli kolhoos juba niikaugel, et kolhoosnikel ei olnud leiba.“

Nõva vallast.

Sm. Lein Johannes, endine rentnik, nüüd uusmaasaaja ütles: „Olen eluaeg teeninud teist, aga kolhoosi astuda mina ei taha, sest kui astume kolhoosi, siis on meil kõigil nälg.“ [– –] ²²

Klassivaenlase poolt on organiseeritud rida mitmesuguseid nõukogude vastaseid väljendusi ja tegusid näiteks:

Raikküla vallas kulak Linnamäe, peale otsuse kättesaamist maakonna Täitevkomiteest aprilli kuul sõitis koos Riikliku Julgeoleku kapteni Nausberg'iga (kes töötab Pagari tänaval²³) sõiduautos Linnamäe endise teenija Kornonen Maria juurde ja nõudsid, et see kirjutaks uue allkirja selleks, et ta ei ole olnud Linnamäe teenijaks. Kapten Nausberg kirjutas tõendi valmis ja ähvardades sundis Kornonen'i allkirjutama. (Seal viibis juhuslikult juures ka valla Täitevkomitee käskjalg Uustonen). Saanud allkirja sõitsid Linnamäe ja kapten Nausberg kohe Raikküla k-n. ja nõudsid külanõukogu esimehelt sm. Saarmann'ilt allkirja tõestamist, mida viimane ka tegi, tundes autoriteeti Julgeoleku kapteni vormiriietuse ees.

Samas vallas Raela külas elava sepa Almet Meinhardi (ÜK(b)P²⁴ liige) naine Almet Aino käib külas ringi nimetades end julgeoleku agendiks ja pressib talupoegadelt välja toitaineid liha, võid jne. lubades neid muidu Siberi saata. Siberi saatmisega ta on ähvardanud kehvikuid: Asp Karl'i ja Luks Gustav'it ja keskmikku Salasoo Eduard'it.

Nõva vallast endine laevade omanik Kaupmees, praegune kulaku kandidaat ütles valla Täitevkomitees rusikaga lauale lüües esimehele: „Neile kes uurivad kulakuid, ükskord annavad kulakud ka vastu kaela, siis nad tunnevad, mis tähendab kulak.“

Varbola vallas Ubasalu külas elav keskmik talupoeg Toms Gustav kandis demobiliseeritu Puhasmaa Juhani kodus, tema 40 a. sünnipäeva puhul korraldatud koosviibimisel ette omaloomingulise laulu:

„See Vene riigi seadus
on ropp ja roojane
ja timukate toorus
meid rõhub rängasti.“

Miilitsa voliniku sm. Kukk'e märkuse peale vastas Toms, et seda laulu lauldi Tsaarivalitsuse ajal alati.²⁵

Samas vallas toimus 1. mail pidulik koosviibimine Põlli asunduses Sinismäe talus. Koosviibimisel tekkis vaidlus nõukogude korrast ja selle põhimõtetest, kus peamiselt räägiti sm. Kaldmetsa, valla parteialgorganisatsiooni sekretäri tööst ja tegevusest.

Sm. Kalm'u, Riisipere Tarbijate Kooperatiivi töötaja ütluse peale, et sm. Kaldmets on tõeline nõukogude inimene, kes nõuab valitsuse ülesannete õiglast täitmist lausus kodanik Saue August: „Niisugusel seal, nagu seda on Kaldmets, tuleb lähemal ajal kõri maha tõmmata.“

Saue August jooksis 1941. a. Punaarmee mobilisatsiooni eest metsa. Oli Saksa ajal aktiivne tegelane ja 1944. a. jälle metsavend. Tuli metsast välja peale üldist amnestia andmist.²⁶

²² Publikatsioonist on välja jäetud pikem lõik sellest, kuidas Harjumaa talupojad „mõistavad üksmeelselt hukka Kreekas valitseva verise terrori“.

²³ Tallinnas Pagari tänaval asus Eesti NSV Riikliku julgeoleku ministeerium.

²⁴ ÜK(b)P – Üleliiduline Kommunistlik (bolševike) Partei.

²⁵ See oli 1905. aastal üldtuntud rahvaloominguline revolutsioonilaul.

²⁶ Pärast NSV Liidu võitu Saksamaa üle 1945 amnesteeriti sõjajärgsed sõjaväelised kuriteod, mis olid põhiliselt sõjaväeteenistusest kõrvalhoidmine ja deserteerumine.

Klassivaenlaste tegevus tunduvalt viimastel päevadel aktiveerunud. On mindud kohati terrorile. Nii tungisid kolm bandiiti Raikküla valla parteikomitee sekretäri sm. Kuusemetsa maija. 18. mai öösel pandi põlema Jõelähtme valla parteikomitee sekretäri sm. Taru elumaja. Kuusalu vallas tapeti külanõukogu sekretär. Ähvardati maha tappa Jõelähtme valla Täitevkomitee esimees sm. Karimova ja 18. mai öösel püüti tungida valla Täitevkomiteesse, kus sm. Karimova elab.

Parteiorganisatsioonid kohtadel on paljastanud kõiki neid fakte ja partei maakonna komitee on suunanud vastavad organid nende kiireks kõrvaldamiseks.

Läbi on viidud koosolekuid ja individuaal vestlusi tööliste ja talupoegadega. Samuti on vesteldud ka nende faktide peategelastega.

ERAF f. 11, n. 10, s. 14, l. 58–63

6. Informatsioon elanikkonna poliitilisest meeleolust Harjumaal, 20.6.1948

[--]

Tuleb märkida et kulaklik-klassivaenulik element igal alal ja igas kohas püüab, kas saboteerida valitsuse kohustuste täitmist, levitada igasuguseid kuulujutte ja väljenduda sõnades nõukogude korra vastaselt.

Nii Rapla vallas endine suurtalunik Kuusemaa Ants ei täida ühtegi kohustust ja käesoleva teetööde perioodil samuti, ütles koosolekul avalikult et tema ei lähe teed tegema ja kõik (koosolekust osavõtjate ühisel nõudmisel ta sunniti lahkuma kui looder koosoleku ruumist).

Juuru vallas käesoleva aasta kevadel läks ENSV Ministrite Nõukogu otsusega „Helda“ küla talupoegade maa Hõreda sovhoosi külge. Sovhoosile ei ostetud aga ära kõigilt talupoegadelt loomi põhjusel, et need polnud puhtatõulised. Samas külas elav kulak Rosman kasutab nüüd ära nõukogude organite nõrka kontrolli ja müüb vabaturul ning hävitab tapmise teel loomi. Informeerisid sellest faktist kirjateel Juuru valla Täitevkomiteed Helda küla talupojad, avaldades kirjas pahameelt kulaku tegevuse üle.

Raikküla vallast Kabala külavolinik sm. Tool leidis 4. juunil oma karjamaalt puuoksalt paberi- lehe, millele oli kirjutatud et endine Euroopa poksimeister Raadik, Anton on jõudnud tagasi kodumaale ja hakkab nüüd arveid õiendama Raikküla valla juhtidega (Raadik Anton läks okupatsioonijärgse lõpu Rootsist ja sealt edasi Ameerikasse ja tema vend Osvald on kogu aeg end varjanud metsas.²⁷ Vanemate talule Raikküla vallas on rakendatud määrus nr. 380 ja nr. 790²⁸).

Samuti aprillikuul, Jüripäeva tähistamiseks sütitatud lõkke juures, pidas valla parteikomitee sekretär sm. Kuusemetsa kõnet. Tema kõnet segas okupatsiooni ajal Saksa politsei teenistuses olnud Kuusma Edgar, kes ütles, et „Kuusemets on valla tsaar, kes rõhub rahvast, ta tuleb varsti lüüa mättasse“.

Järvakandi tehaste turbatõuline Markov, Kontrati ütles suhkru järjekorras avalikult, kui jutt oli sõjast: „Kuradi kommunistid, kaua te ikka eesotsas olete, küll me teid varsti vaatame.“ Üldiselt liigub maal jälle ringi jutt peatsest sõja puhkemisest. Rohkem räägitakse seda Järvakandi tehastes ja Prangli saarel, kus on kirjavahetus välismaal (Rootsis ja Soomes) elavate sugulastega viimasel ajal tunduvalt elavnenu. Kirjades kirjutatakse mõistusõnadega nõukogude vaenulikke lauseid. Nii sai kaluriperekond Luhtsalu kirja, kus on kirjutatud, et siis tullakse kodumaale kui kõik „lutikad on hävitatud“.

Kultuurhariduslike asutiste töötajate ideoloogilist poliitilist madalat tasapinda näitavad faktid: 13. juunil esines Kuusalu vallast näitering külalissetendusega Jõelähtme vallas Jõelähtme rahvama- jas. Mängiti näidendit „Neetud talu“. Selles näidendis on stseen, kus kaks venda räägivad piiblist

²⁷ Nende kohta: V. Ohmann. Metsavend Osvald Raadiku ja poksimeister Anton Raadiku ema Mari agentuur- töötlus küüdituspaigas Siberis. – Tuna 2013, nr. 3, lk. 109–117.

²⁸ S. t. on konfiskeeritud maad ja vara kui „saksa okupantide käsilaselt“ ja „bandiidi perekonnalt“.

kui vanast rämpsusust. Lavale oli toodud aga piibli asemel raamat – sm. Stalini teosed. Sm. Vahermaa, Kuusalu valla kultuurharidus instruktor, mängis ühe venna osa kes luges laua juures raamatut (piiblit) ja nimetas teise venna ütelse peale seda „tõesti vanaks rämpsuks“, ise keeras raamatu tagakülje publiku poole nii et kõik võisid saalist lugeda sõnu – J. V. Stalin – mille peale tõusis osa publiku seas rahulolematust.

Rääkides selle üle sm. Vahermaaga ilmnis, et seda näidendit on mängitud juba mitmeid kordi ja igakord on piibli asemel kasutatud teisi raamatuid.

Raikküla valla kultuurharidusinstruktor Uik astus kolhoos Kalevi klubis, peo ajal, ilma parteiorganisatsiooniga kooskõlastamata, lavale – Joosep Tootsina – ja rääkis, et tema on tulnud kaugelt ja polevat saanud Virtsu rongiga sõita, sest et esimene vagun olnud ohvitseridele, teine sõduritele, kolmas emadele ja lastele ja neljas arreteeritutele.

Nimetatud juhtumite vastu võitlemiseks maakonna parteikomitee kontrollib, abistab ja õpetab parteiorganisatsioone (seminarid, abi kohapääl) partei poliitika elluviimisel külas ja nõuab parteiorganisatsioonidelt, et nad süstemaatiliselt hakkaksid töötama kultuurhariduslike asutuste kaadritega. Tõstaks nende ideelis-poliitilist taset ja ei lubaks ühtegi esinemist ja ettekannet ilma parteiorganisatsiooni kontrollita lavale tuua.

ERAF f. 11, n. 10, s. 14, l. 86–88

7. Informatsioon poliitilisest meeolust elanikkonnas [Tartumaal], 20.12.1948

Käesoleval momendil klassivõitlus valdades võtab üha teravama ilme, mis on tingitud osaliselt põllumajandusmaksu sundsissenõudmisest kulakutelt.²⁹ Viimased püüavad igati kõrvale hoida maksu tasumisest. Mõnedes valdades on kulakud leidnud kaitsmist valla Täitevkomitee esimehe, külanõukogu esimehe ja üksikute ideelis-poliitiliselt arenemata kommunistide poolt. Näiteks Tartu vallas kulakud Praakli ja Näkk suutsid mõjutada külanõukogu esimeest ÜK(b)P liikmekand[idaat] sm. Otsingut, et viimane teatamata parteiorganisatsiooni sekretärile ja Täitevkomitee esimehele arutas nimetatud kulakute küsimust külanõukogu istungil. Laskis vastu võtta otsuse nimetatud kulakud kustutada kulaklike majapidamiste nimekirjast. Avinurme valla Täitevkomitee esimees ÜK(b)P liikmekandidaat sm. Kits sai hakkama lubamatu tegevusega. Nimelt võttis sm. Kits altkäemaksu selle eest, et „päästa“ kulakuks tunnistamisest talupidajaid, kelle kohta kehvikute poolt oli esitatud materjalid kulakuteks tunnistamiseks. Näiteks talupidajad Laine, Johanneselt rbl. 2500.- ja Laurson, Joosepilt rbl. 1000.- Nimetatud küsimust arutatakse lähemal ajal parteiorganisatsiooni koosolekul ja maakonna komitee bürool.

Kuivõrd liberaalselt suhtuvad senini veel üksikud kommunistid valdades igasuguste kulaklike elementide poolt levitatud kuulujuttude ja väljaastumistele näitab juhus Kuremaa vallas, kus talupidaja Polli, Karl külanõukogus rääkis, et kui olid mõisnikud ja mõisad, siis kasvas vili põllul rinnuni. Nüüd üksiktalumajapidamiste süsteemis kasvab vili võõni aga kui tulevad kolhoosid, siis kasvab põllul vili ainult konnale rinnuni. Juttu kuulsid päält Kuremaa valla Täitevkomitee esimees sm. Zimmermann ÜK(b)P liikmekandidaat ja Palamuse külanõukogu esimees sm. Aru ÜK(b)P liikmekandidaat. Nimetatud seltsimehed ei pööranud mingisugust tähelepanu, vaid naersid vaatamata sellele, et juttu kuulasid päält veel palju talupidajaid.

Maakonnakomitee oma bürool on arutanud mitme kommunisti personaalküsimust, näiteks: sm. Sumin Mustveest, sm. Baškirov Mustveest, kes parteiorganisatsiooni koosolekul ütles: „Minu sõna partei-organisatsiooni koosolekul on lõplik ja järelemõtlemist minul ei ole vaja. Kolhoosi mina ei lähe.“

²⁹ Tollal tehti propagandat kolhooside asutamiseks ja samal ajal jõukamad talud kurnati välja nende kõrgema maksustamisega.

Laeva vallas ÜK(b)P liige Korzjukov laostas oma majapidamise täielikult. Müüs ära seemnevilja, kartulad ning loomatoidu, kõrvaldas valla Täitevkomitee poolt kasutamiseks antud hobuse ja lahkus salaja vallast ilma arvelt mahavõtmata teadmata kuhu.

Loomade rohkearvuline hävitamine on mõnedes valdades soodustatud valla Täitevkomitee tegevusega, kes kergel käel annab välja lubasid loomade tapmiseks. Näiteks Puhja vallast järjest on vähenenud loomade arv, kui seisuga 1. jaanuar 1948. a. oli loomi vallas: lehmi 1412, lambaid 818 ja sigu 862. Siis kuni 8. detsembrini s.a. on vähenenud loomade arv järgmiselt: lehmi on sellel ajavahemikul müüdnud ja tapetud kokku 225, lambaid 41 ja sigu 119. Nimetatud andmed näitavad selgesti valla Täitevkomitee ja parteiorganisatsioonide nõrka võitlust loomade hävitamise vastu.

Maakonnas on aruande perioodi jooksul ilmnenu kulakute avalikke väljaastumisi. Näiteks 7. detsembri s. a. öösel oli kleebitud Piirissaares kommunistlike noorte maja seinale leht, milles oli kirjutatud: „Seltsimehed ärge rutake vabatahtlikult sunnitööle – kolhoosi, kolhoosis on nälg.“ Nimetatud sedel anti üle Riikliku Julgeoleku organitele uurimiseks ja kirjutaja leidmiseks.

Jõgeva vallas 20-da novembri s. a. ööl toimus kolhoos „Sõpruse“ liikmel Timm, Evaldil bandiitide poolt röövimine. Varastati hobune, regi ja majapidamiskraam.

Ropka vallas saadeti Soinaste külanõukogu esimehele sm. Antsonile anonüümne postkaart ähvardusega. Postkaartile oli joonistatud lilledega ilustatud valge laev, mille mastil sini-must-valge lipp. Postkaarti teisele küljele oli kirjutatud: „Ta tuleb – mis siis sinust saab?“

Analoogilisi näiteid võib tuua ka teistest valdadest, kus kulakud astuvad välja Nõukogude korra vastu. Näiteks Nõo vallas, kus toimus hiljuti kulakute varanduse üleskirjutamine põllumajandusmaksu katteks. Nimetatud vallas kulakud Leet Karl, Nigol Helmi jt. kadusid jäljetult, varjavad endid ja on rääkinud avalikult, et nemad endid rahvakaitse meestele kätte ei andvat, enne tapvat neid kümme tükki maha.

Vaatamata teravnenud klassivõitlusele maakonnas on ausate kehvikute ja keskmikute aktiivsus tunduvalt tõusnud. Valdades kehvikud võtavad endile vabatahtlikult kohustusi metsa ülestöötamiseks, näiteks: Puhja vallas aktiivi nõupidamisel kehvik Parts andis lubaduse üle temale määratud normi 16 thm puitu. Samal koosolekul aruandma kutsutud rahvavaenlane Saks ütles, et temal olevat 5 thm puitu ülestöötatud ja rohkem tema ei saavat töötada, kuna temal puuduvat vastavad riided ja jalatsid, et minna metsa.

Ausate kehvikute ja keskmikute huvi kollektiivse majapidamise vastu järjest tõuseb. Huvi kirjanduse vastu, millistes käsitatakse kolhooside elu ja saavutusi on tunduvalt suurenenud. Kolhoosnikute maakondlikust konverentsist, milline toimus 12. detsembril s.a. võttis osa üle 220 delegaati. Sõnavõttud olid asjalikud. Arutati põhjalikult kolhooside majanduslikku kindlustamist ja tehti ettepanekuid olemasolevate puuduste kõrvaldamiseks. Maakonnas on organiseeritud 104 kolhoosi ja järjest annavad talupidajad sooviavaldusi kolhoosi astumiseks valla Täitevkomiteedesse.

ERAF f. 12, n. 8, s. 16, l. 143–145

8. Informatsioon poliitilisest meeleolust [Tartu] maakonnas, 18.6.1949

Seoses põllumajanduse kollektiviseerimisega on maakonnas tunduvalt elavnenud rahvavaenuliku elemendi poolt levitatavate kuulujuttude hulk. Levitatavad kuulujutud on sisuliselt kõik ühed ja samad vaatamata sellele, et neid levitatakse väga erinevates vormides. Näiteks: Äksi vallas levitatakse kuulujuttu, et sõda algavat 26. juunil s. a., millisel tähtajal N. Liidu väed lahkuvat Eesti territooriumist. Aakre vallas „Tambeti“ kolhoosi liige Varikso, kes varjas hobust ühiskondlustamise eest, väljendas aktivistidele: „Mida te kuradid tulite siia otsima ja röövima, üks-kõik see valitsus enam kaua ei püsi ...“ Parteialgorganisatsiooni sekretär sm. Kem kutsus välja kod. Varikso, kes püüdis vabandada oma väljendust põhjusega, et oli lasknud mõjutada ennast rahvavaenulikul elemendil.

Samas kolhoosis loomade ühiskondlustamise juures nutnud naised ja isegi suudelnud lehmade sõrajälgi. Sama kolhoosi liige Rõõm hoiatanud kolhoosi esimeest „... kuule pojuke ära rabele nende loomade ühiskondlustamisega, las olla veel loomad igapäev oma käes paar nädalat. Las Pariisi konverents lõppeb, näis mis siis tuleb. Võibolla valitsus muutub.“

Selle asemel, et anda vaenulike elemendi poolt levitavate kuulujuttudele otsustav vastulööök, kirjutab Aakre valla parteiorganisatsiooni sekretär sm. Kem oma informatsioonis 15. juunist s.a. „... Palun partei maakonnakomiteed astuda vastavaid samme selliste laimujuttude levitamise suhtes, mis õnestavad meie kolhoose ja takistavad riiklike ürituste läbiviimist ...“

On päris kindel, et levitavad kuulujutud ei leia soodsat pinda seal, kus parteiorganisatsioon on pidevalt tegelenud poliit-massilise tööga, kuid nendes valdades, kus nimetatud töö on olnud plaanitu, juhuslik tekitavad nad asjatut ärevust. Näiteks: Saadjärve vallas „Elistvere“ kolhoosi liikmed avaldasid arvamust: „Miks nende põldudele ei külvatud teravilja. Kui tuleb muutus, siis ei ole meil muud süüa kui suhkrupeete.“

Et rahva vaenulik element kasutab igasuguseid alatuid võtteid selleks, et mustata kommuniste ja ausat nõukogude aktiivi, näitab juhus milline toimus 23. mail s. a. Ropka vallas. Nimelt tuli valda keegi kodanik Leoke, kes esitas ennast EK(b)P KK volinikuna. Kod. Leoke levitas kolhoosnike seas igasugust laimu. Näiteks päris ta kolhoosnikelt, kas nad ei teadvat, et TK esimees elab vale nime all. Kas nad ei tea tunnistada, et valla parteiorganisatsiooni sekretär oli sakslaste käsilane, salakuulaja, kommunistlike noorte sekretär kulaku poeg jne. Kuna sellised jutud levisid vallas kiiresti, saadi juttude levitajale jälile ja ta arreteeriti.

Kui senini maakonnas rahva vaenulik element piirdus peamiselt igasuguste kuulujuttude levitamise ja anonüümsete ähvarduskirjade saatmisega valdade juhtivatele töötajatele, siis käesoleval momendil on märgata banditismi aktiveerimist nimetatud elemendi poolt.

Näiteks möödunud nädalal tungiti Elva vallas Palu külas Rahvakaitse liikme Annus, Oskari perekonnale öösel bandiitide poolt kallale, sel ajal kui mees ise oli kohaliku kooperatiivi juures valves. Pühajärve vallas tapeti samuti möödunud nädalal Rahvakaitse võitleja sm. Piir ja haavati Rahvakaitse võitlejat sm. Lompi, kes olid valves Pühajärve puhkekodu juures.

3. juuni öösel s.a. tapeti Kiidjärve vallas EK(b)P Jõgeva maakonnakomitee lektori sm. Sassi sugulased: Laanemaa Anna, Redel Elfriede ja tema kaks last. Elumaja põletati maha ja äraviidi osa majakraamist.

Põhjusel, et banditism on elavnenud eriti Pühajärve vallas, kirjutab Pühajärve valla parteiorganisatsiooni sekretär sm. Oja oma informatsioonis 15-dal juunil s.a. „... praegu on kõik kolhoosnikud kartust täis, ei julge enam õhtul koosolekuid pidada, et tuleb öösel koju tagasi minna ja ei tea mis teepeal võib juhtuda ...“

Erakordse avalduse saatis maakonnakomitee Veski valla parteiorganisatsiooni sekretär sm. Otsa. Nimelt on avaldis esitatud Veski valla „Jüriöö“ kolhoosnike poolt Veski valla Täitevkomiteele ja on järgmise sisuga:

Veski valla Täitevkomiteele.

Kolh. „Jüriöö“

Veski v. Prangli k/n.

Avaldus

Käesoleva avaldusega palume lõpetada meile igasuguste isikute sööma saatmine. Nagu seniajani, nende käitumist arvesse võttes ei tõsta see meie kolhoosi mitte töödistsipliini, vaid takistab meid oma töö ülesannet täitmast.

Esineb juhtumeid, kus tarvitatakse omavoli ja võetakse kolhoosnikult, kes oma tööga teenib toitu,

nagu 8. juunil s.a. Kirasikop Stepanilt võeti omavoliliselt laualt kanamune, kod. Kuid, Elmari kodunt ära olles pressiti naise käest suitsu st. paberosse ja suitsusinki.

Kas Nõukogude Liidu teenistujad ei tea, et saksa okupatsiooni ajal pressiti talupojalt võid, mune ja liha. Kui nad seda ei tea, siis palume Veski valla TK esimees sm. R. Reigo-t, et kutsutaks vastav isik, kes nendele isikutele, kes nimetavad end Riikliku Julgeoleku meesteks selgitaks kolhoosnikutega kultuursemat käitumist.

Kolhoos „Jüriöö“
10. juunil 1949. a.

Kolhoosi esimees /allkiri/
Raamatupidaja /allkiri/
Brigadiir /allkiri/

Asja selgitamiseks on maakonnakomitee poolt nõutud seletust Riikliku Julgeoleku Tartu osakonna ülemalt.

ERAF f. 12, n. 9, s. 12, l. 111–113

9. Informatsioon EK(b)P Viljandimaa Komiteelt, 22.6.1949

Poliitiline meeleolu

Maaelanikkonna ja eriti kolhoosnike meeleolu on maakonnas üldiselt hää. Järjest enam ja enam hakkavad töötavad talupojad ja kolhoosnikud aru saama kollektiivmajapidamiste eelistest ja hakkavad mõtlema ühiskondlikult.

See ilmnes kevadkülvil läbiviimisel, massiliste teetööde läbiviimisel ja ilmneb ka praegu heina-töödeks ettevalmistamisel ja läbiviimisel ning loomakasvatuse arendamise alal kolhoosides. Kõikides valdades on näha kolhoosnike patriotismi tõusu. Enamuses kolhoosides kolhoosnikud omal initsiatiivil arutades 4 produktiivse loomakasvatusefarmi loomise küsimust otsustasid anda igalt kolhoosiperelt jõukohaselt lambaid, sigu ja kodulinde kolhoosi ühiskarja arendamiseks.³⁰

Samal ajal on tugevnenud nõukogude vastaste elementide vastupropaganda ja banditismi juhtumid.

Nii on esinenud banditismi juhtumeid Karksi, Suislepa, Tuhalaane, Paistu ja Taevere valdades. Karksi v. kooperatiivi³¹ röövimine, Tuhalaane v. mõrvati k/s³² „Tõusev Täht“ kassapidaja ning Suislepa vallas haavati bandiitide poolt põllumajandusühistu esimehe abikaasat ja ema.

Tuhalaane vallas leiti postidelt kirju, kus hoiatati „must kapteni“³³ poolt, kes võitlevat sini-must-valge nimel, partei-nõukogude aktiivi liialt energilise tegutsemise eest ja ähvardati tappa partorgi, valla TK esimees ja kolhoosi liikmeid.

³⁰ See viimane lause on ehtne George Orwelli kirjeldatud *new-speak* ja vajab tõlkimist inimkeelde. Pärast märtsiküüditamist läbi viidud massikollektiviseerimise ajal veeti taludest loomad kokku (ühiskondlikustati), kes siis hakkasid söödapuudusest surema, ning seejärel püstitas partei loosungi, et kolhooside loomakasvatusefarmid peavad tegelikult olema produktiivsed. Selline „põllumajandusteadus“ võib tunduda küll täieliku jaburdusena, kuid ajastule iseloomulikult saavutati „produktiivsus“ väga lihtsalt – kolhoosnikelt pressiti välja isiklike loomi, kelle pidamine oli neil kolhoosi põhikirja järgi lubatud.

³¹ Kooperatiiv – kauplus (Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariikliku Liidu kauplus, nimetusest hoolimata oli see tegelikult riigiomand).

³² K/s – kolhoos.

³³ Must kapten, ka kapten Must – metsavend Ferdinand Nurme.

Samuti mõjub häirivalt maaelanikkonna meeleolule ja takistab rahulikku tööd kolhoosides, kulakluse väljasaatmisel mahajäänud ja end metsas varjavad elemendid, kes käivad kolhoosides, terroriseerides kolhoosnikke ning levitades jutte kulakuks tegemist, uuest massilisest väljasaatmisest ja peatsest sõjast.

Eriti on sarnaseid fakte olemas Taevere vallas (Sürgavere k/n, Kaansoo k/n, k/s „Külvaja“ ja „Epra“), Tännassilma vallas (k/s „Ridala“), Kabala vallas (k/s „Meosaare“).

ENSV-st väljasadetud nõukogude vastane ja kulaklik element nõuavad oma kirjadega tuttavaile ja sugulastele, mõjutada neid nõukogude vastasele tööle. Nii Paistu vallast väljasaadetud kulak Kustassoo omas kirjas ähvardas kätte tasuda partei vallakomitee sekretärile ja mõni päev hiljem oli kellegi poolt purustatud kulak Kustassoole kuulunud vedruvanker, mida kasutab Paistu v. TK ja seisab TK hoovis.

8.–10. juunini s.a. toimusid kõigis valdades instrueerimiskoosolekud valla partei-nõukogude aktiivile, kus selgitati bandiitide illegaalide olemust, kuidas avastada neid ja võidelda nende vastu ning millist selgitustööd viia läbi maaelanikkonna hulgas revolutsioonilise valitsuse³⁴ tõstmiseks bandiitide-illegaalide paljastamiseks. Koosolekud viisid läbi MK parteikomitee, RJM, SM³⁵ vastutavad töötajad.

Neil koosolekuil mõnedes valdades esitati pretensioone eriti SM Viljandimaa Miilitsaosakonna ebarahuldava töö kohta kuritegevuse vastu võitlemisel, kui ka Prokuratuuri ja RJM töö kohta, mis avaldab samuti mõju maaelanikkonna poliitilistele meeleoludele (Paistu v., Tuhalaane v.).

ERAF f. 19, n. 5, s. 376, l. 38–39

Suvorovi-nimelise kolhoosi sepp
kõnelemas valimiskoosolekul 1950.
EFA 0-2760

Tiit Noormets

(1959); Rahvusarhiivi teadus- ja publitseerimisbüroo peaspetsialist-teadur, Maneeži 4, 15019 Tallinn, tiit.noormets@ra.ee

³⁴ Valitsuse – peab olema „valvsuse“.

³⁵ MK – maakond, RJM – riikliku julgeoleku ministeerium, SM – siseministeerium.